

Konferencja otwierająca Projekt „Kariera młodych w Twoich rękach”

21.09.2010 r.

Profilaktyka szkolna zachowań patologicznych dzieci i młodzieży

mgr Katarzyna Pawlusek
mgr Łukasz Kołomański

*Miejski Zespół Poradni
Psychologiczno – Pedagogicznych w Kielcach*

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

*Projekt „Kariera młodych w Twoich rękach” współfinansowany przez Unię Europejską
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego*

Plan prezentacji

1. Wychowanie a profilaktyka
2. Poziomy profilaktyki
3. Strategie profilaktyczne
4. Rozwój psychospołeczny w okresie adolescencji
5. Zakres treści oddziaływań profilaktycznych wobec poszczególnych grup wiekowych
6. Rola nauczyciela – wychowawcy w profilaktyce
7. Prezentacja programów

WYCHOWANIE

to wspieranie wychowanka w rozwoju, którego celem jest osiągnięcie przez niego dojrzałości w sferach:

- fizycznej
- społecznej
- emocjonalnej
- duchowej

Proces ten zakłada aktywny udział dwóch osób: wychowawcy oraz wychowanka, które współdziałają ze sobą i są zainteresowane osiągnięciem wspólnych celów wychowawczych.

PROFILAKTYKA

jest to system metod i środków mających na celu usuwanie przyczyn ujemnych zjawisk społecznych i stwarzanie warunków prawidłowego funkcjonowania i rozwoju jednostek oraz grup społecznych.

[Hołyst B., Kryminologia, Warszawa 1994, s. 545]

POZIOMY PROFILAKTYKI

- Profilaktyka I – rządowa

Odbiorcami profilaktyki pierwszego stopnia jest całe społeczeństwo.

Ma ona na celu promocję zdrowia i zapobieganie problemom związanym z dysfunkcyjnym stylem życia.

POZIOMY PROFILAKTYKI cd.

- Profilaktyka II – rządowa

(wczesna interwencja)

Skierowana jest do grup ryzyka i polega na identyfikowaniu osób z pojawiającymi się oznakami zaburzeń oraz udzielaniu pomocy w zrozumieniu problemu i wycofaniu się z zachowań ryzykownych.

POZIOMY PROFILAKTYKI cd.

- Profilaktyka III – rządowa

Rozumiana jako interwencja po wystąpieniu patologii u jednostki, ma na celu zapobieganie zjawisku recydywy i nawrotom oraz pomoc w powrocie do społecznie akceptowanego stylu życia po zakończonym procesie terapii, resocjalizacji.

[Bruno F., Zapobieganie. [w]: Kompendium wiedzy o profilaktyce. T. 1. warszawa 1996]

STRATEGIE PROFILAKTYKI

Strategia informacyjna

- Celem jest dostarczenie adekwatnych informacji na temat skutków zachowań ryzykownych i umożliwienie dokonywania racjonalnych wyborów (wszystkie trzy poziomy profilaktyki)

Strategia edukacyjna

- Celem jest pomoc w rozwijaniu ważnych umiejętności psychologicznych i społecznych np. umiejętności nawiązywania kontaktów, radzenia sobie ze stresem czy rozwiązywanie konfliktów (wszystkie trzy poziomy profilaktyki)

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

STRATEGIE PROFILAKTYKI

Strategia działań alternatywnych

- Celem jest pomoc w zaspakajaniu ważnych potrzeb np. sukcesu, przynależności oraz osiągnięcie satysfakcji życiowej przez angażowanie się w działalność akceptowaną – pozytywną (wszystkie trzy poziomy profilaktyki)

Strategia interwencyjna

- Celem jej jest pomoc oraz wspieranie w sytuacjach kryzysowych osób mających trudności w identyfikowaniu i rozwiązywaniu problemów osobistych (drugi i trzeci poziom profilaktyki)

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

STRATEGIE PROFILAKTYKI

Strategia zmniejszania szkód

- Uzasadnieniem tej strategii jest spostrzeżenie, że wiele osób nie zrezygnuje z zagrażających zachowań, należy więc zmniejszyć samo zagrożenie poprzez chronienie tych osób a także społeczeństwa przed skutkami ich zachowań (trzeci poziom profilaktyki)

Strategia zmiany przepisów społecznych

- Zmiany ukierunkowane za całą lokalną społeczność. Dotyczy np. przepisów sprzedaży alkoholu, nikotyny itp.

[Gaś Z., Psychoprofilaktyka – procedury konstruowania programów wczesnej interwencji.
Lublin 1998]

ROZWÓJ PSYCHOSPOŁECZNY W OKRESIE ADOLESCENCJI

- nazwą okresu adolescencji obejmuje się w literaturze lata między 10. a 20. r. ż. W tym czasie zachodzą ogromne zmiany zarówno biologiczne jak i psychologiczne oraz społeczne. Człowiek uzyskuje dwie zdolności istotne dla dalszego rozwoju: zdolność do dawania nowego życia oraz zdolność do samodzielnego kształtowania własnego życia. Rozwój każdej z tych zdolności przypada na różny wiek i rozdziela okres adolescencji na dwie fazy – wczesną i późną adolescencję, które w przybliżeniu oddziela 16 r. ż. (por. Obuchowska, 2004, s. 166).

ZMIANY BIOLOGICZNE W OKRESIE ADOLESCENCJI

- Zauważalne zmiany w wyglądzie fizycznym
- Różnice między płciami – dziewczęta dojrzewają wcześniej niż chłopcy
- Różnice indywidualne w obrębie każdej z płci
- Na skutek zmian hormonalnych i somatycznych pojawiają się potrzeby seksualne
- Świadomość tych przemian i przesadny krytycyzm co do obrazu własnego ciała oraz co do tego, jakie wrażenie robi na ludziach

KSZTAŁTOWANIE SIĘ POCZUCIA TOŻSAMOŚCI

- Pojawia się niepewność co do własnej tożsamości
- Zmieniają się relacje rodzinne
- Sposób, w jaki rodzice radzą sobie z nowym statusem seksualnym swoich dzieci, wywiera wpływ na myślenie dzieci o własnej tożsamości i o swoim miejscu w społeczeństwie (Schaffer, 2006, s. 180-181).

KRYZYS TOŻSAMOŚCI

- Około 16 r. ż. na skutek pojawienia się konfliktu tożsamość-rozproszenie ma miejsce opisany przez Eriksona tzw. kryzys tożsamości. W jego teorii rozwoju psychospołecznego jest to moment, w którym młody człowiek dokonuje wyborów między ważnymi dla niego alternatywami i w ten sposób kształtuje swoją tożsamość.

- Choć nie jest pewne, czy adolescencyjny kryzys tożsamości jest zjawiskiem powszechnym i czy jest on tak poważny, jak twierdził Erikson, to jednak, obniżenie się poczucia własnej wartości we wczesnym okresie adolescencji jest, przynajmniej w kulturze zachodniej, bardzo często opisywanym zjawiskiem (np. McCarthy i Hodge, 1982; O'Malley i Bachman, 1983).

- Częściowo owo obniżenie poczucia własnej wartości jest reakcją na zmiany w obrazie własnego ciała, a wyrażanie niezadowolenia z niego jest we wczesnej adolescencji rzeczą powszechną. Inną przyczyną obniżenia samooceny jest również konieczność myślenia o wyborze zawodu i poczucie niepewności z tym związane; młodzi ludzie wiedzą, że podjęcie takiej decyzji jest konieczne i ma ona duże znaczenie, ale często lękają się konsekwencji wyboru drogi (Schaffer, 2006, s. 182).

ZADANIA ROZWOJOWE

- tworzenie bardziej dojrzałych relacji z kolegami i koleżankami
- przygotowanie do małżeństwa i życia w rodzinie
- osiągnięcie zachowania odpowiedzialnego społecznie.

W indywidualnym rozwoju osobowym:

- ukształtowanie się własnej roli płciowej,
- akceptacja swojego wyglądu i skuteczne posługiwanie się własnym ciałem,
- uniezależnienie się uczuciowe od bliskich dorosłych
- przygotowanie do niezależności ekonomicznej.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

- Adolescencja charakteryzuje się również rozwojem systemu wartości i wskazówek etycznych kierujących zachowaniem. Stadium to było w tradycyjnym podejściu do rozumienia rozwoju człowieka uważane za ostatnie, w którym dokonują się istotne zmiany ilościowe i jakościowe.

KONTAKTY Z RÓWIEŚNIKAMI

- relacje wówczas nawiązane, mogą stanowić prototyp późniejszych związków
- zdobywanie wiedzy o tym, jak należy się odnosić do płci przeciwnej
- traktowanie grupy rówieśniczej jako grupy odniesienia
- istotna rola grupy rówieśniczej w czasie kształtowania się tożsamości.

KONTAKTY Z RÓWIEŚNIKAMI

- Obuchowska (por. 2004, s. 177-178) przytacza siedem podstawowych funkcji grupy rówieśniczej, wyróżnionych przez D. P. Ausubel oraz zmodyfikowanych przez D. Hamacheka (za: Oert, Motada, 1982):
  - zastępowania rodziny
  - stabilizacja osobowości
  - wzbudzania poczucia własnej wartości
  - określania standardów zachowania
  - zapewniania „bezpieczeństwa wynikającego z liczebności”
  - rozwijania społecznych kompetencji
  - przyjęcia wzorów do ich naśladowania

RELACJE Z DOROSŁYMI

- Dorastający stają się zazwyczaj w stosunku do rodziców bardziej zamknięci niż byli w dzieciństwie.
- Rodzice nie radzą sobie z uznawaniem autonomii dorastających dzieci, nie są pewni ich odpowiedzialności, obawiają się negatywnego wpływu rówieśników, w wyniku czego postępują niekonsekwentnie, z tendencją do ograniczania autonomii. Staje się to źródłem licznych konfliktów (Obuchowska, 2004, s. 17).
- Wykazano w badaniach (E. Kirchler i inni), że gdy rodzice postępują zgodnie z przekonaniem o ważności autonomii dla rozwoju osobowości ich dorastających dzieci, wpływają na rozwijanie się u nich pozytywnych strategii radzenia sobie w życiu i na większe z niego zadowolenie (Obuchowska, 1996, s. 191).

ZAKES I TREŚCI ODDZIAŁYWAŃ PROFILAKTYCZNYCH WOBEC UCZNIÓW GIMNAZJUM I SZKÓŁ PONADGIMNAZJALNYCH

Jest to okres w którym młodzież intensywnie dojrzewa. Zmieniają się zatem relacje w szkole, w domu, w grupie społecznej. Młodzi ludzie oddalają się od swoich rodziców podważając ich autorytet, jednocześnie akceptując autorytet i prestiż rówieśników. Jest to czas kiedy grupa rówieśnicza staje się bardziej atrakcyjna niż środowisko rodzinne. Pojawia się wówczas silny lęk przed brakiem akceptacji i odrzuceniem przez grupę. Młodzież dążąca do samodzielności narażona jest na liczne niebezpieczeństwa, co w konsekwencji prowadzi do różnorodnych zachowań ryzykownych, buntowniczych, aspołecznych. Stąd też program powinien zawierać szersze włączenie w podejmowane działania młodzieży. Głównymi celami na tym etapie będzie rozwijanie postaw dotyczących podejmowania odpowiedzialności za siebie i umiejętności pomagania innym.

TREŚCI OGÓLNE

- budowanie postawy odpowiedzialności za siebie, za swoje uczucia i wynikające z nich zachowania;
- tworzenie zdrowego środowiska zarówno w szkole jak i w domu czy poza nim;
- rozwijanie poczucia własnej wartości, akceptacja własnego dojrzewania;
- budowanie zaufania do siebie i umiejętności dokonywania dobrych wyborów.

TREŚCI SPECYFICZNE

- poszerzanie wiedzy o zachowaniach ryzykownych;
- poszerzanie wiedzy o poszczególnych środkach odurzających i ich działaniu na organizm człowieka, na jego psychikę i życie społeczne;
- poznanie mechanizmów uzależniania się;
- uzyskanie wiedzy na temat lokalnych systemów pomocowych dla osób z zachowaniami ryzykownymi;
- rozwijanie umiejętności radzenia sobie z trudnościami osobistymi, szukania pomocy i wsparcia, jak też pomagania innym;
- rozwijanie umiejętności radzenia sobie z presją grupy;
- uczenie się umiejętności komunikacji interpersonalnej i zachowań asertywnych.

ROLA NAUCZYCIELA – WYCHOWAWCY W PROFILAKTYCE AGRESJI

Nauczyciel interweniujący powinien:

- zogniskować swą uwagę na problemie;
- zrozumieć go dogłębnie, dokonując jego analizy w jego głównych założeniach;
- zasugerować metody i hipotezy, żeby działanie wychowawcze okazało się bardziej skuteczne.

Cechy charakterystyczne nauczyciela – wychowawcy:

- **miłość wychowawcza** - która objawia się jako: życzliwość (szacunek i uznanie wartości drugiej osoby); popieranie czyjegoś rozwoju (uznanie w drugim jego istotnej odmienności i jego głębokich potrzeb); wzajemność (objawiająca się zwłaszcza w zaistniałej przyjaźni i niesieniu pomocy w chwilach ważnych decyzji);
- **takt pedagogiczny** - umiejętność, za pomocą której miłość pedagogiczna wciela się w czyn w odpowiedniej chwili;

Cechy charakterystyczne nauczyciela – wychowawcy:

- **autorytet jako „szacunek dla władzy”** - doprowadzenie wychowanka do procesu samowychowania;
- **religijność (duchowość)** - pierwiastek duchowy, który bez wątpienia jest istotny w działaniach wychowawcy, co zapobiega szybkiemu wypaleniu zawodowemu, pozwala na podejmowanie kreatywnych działań, mimo chwil niepowodzeń.

Wychowawca - to osoba całkowicie poświęcona dla dobra swoich uczniów.

L. Cian, *System zapobiegawczy...*, s. 37

Kontakt wychowawczy wymaga:

- **uznać, że w każdym dziecku i młodym człowiek**, chociaż biednym, zaniedbanym, z różnych środowisk, często z negatywnymi uwarunkowaniami, istnieje źródło pozytywnej energii;
- **przyjąć z jednej strony jego ruchliwą, naturalną żywotność na poziomie bytu biologicznego** i dać mu możliwość zaspokojenia jej (w zabawie, pracy, teatrze ...), z drugiej strony wskazać mu lub rozbudzić obecność innej energii, która pozwoli mu twórczo działać, „być kimś” ;
- **pomagać, żeby młody człowiek zawsze czerpał ze swoich bogactw** bardziej niż z kodeksów społecznych i cudzych opinii, przyzwyczajając się do umiarkowanego wysiłku i woli koniecznej w pewnych okazjach wyjątkowych, choć nie zawsze, by nie mierzył celów ponad swoje siły i zamiary, co powoduje wyczerpanie i niezadowolenie.

ROLA I ZADANIA PEDAGOGA W DZIAŁANIACH PROFILAKTYCZNYCH

- jest odpowiedzialny za projekt programu profilaktyki dla środowiska szkolnego,
- koordynuje i wspiera prace szkolnego zespołu ds. profilaktyki,
- pomaga wychowawcom w tworzeniu i realizacji programów profilaktyki w poszczególnych klasach,
- zna problemy uczniów i ich rodzin oraz pomaga w ich rozwiązywaniu
- współpracuje z instytucjami i organizacjami pomagającymi dzieciom młodzieży oraz ich rodzinom, zwłaszcza w zakresie profilaktyki drugorzędowej,
- wspólnie z dyrektorem organizuje szkolenia z zakresu profilaktyki nauczycieli

ROLA I ZADANIA WYCHOWAWCY W DZIAŁANIACH PROFILAKTYCZNYCH

- podejmuje działania, które ograniczają czynniki zagrażające prawidłowemu rozwojowi i wzmacniają ucznia w radzeniu sobie z nimi,
- posiadać aktualną wiedzę na temat profilaktyki,
- uwzględnia pojawiające się potrzeby rozwojowe uczniów,
- oddziaływania powinien kierować wobec ucznia, jak i rodziców,
- widzieć ucznia w kontekście rodzinnym,
- podejmować wczesne interwencje wobec uczniów zagrożonych,
- prowadzić różnorodne formy profilaktyki pierwszorzędowej,
- mieć dobre relacje ze swoimi uczniami i ich rodzicami,
- promować zdrowy styl życia, współpracować z gronem pedagogicznym i innymi pracownikami szkoły,
- być wzorem dla swoich uczniów,

SPOSOBY LIKWIDOWANIA PROBLEMU (WG. OLWEUSA):

Na poziomie szkoły można:

- przeanalizować sytuację szkolną na podstawie ankiety (psycholog, pedagog, wychowawca);
- zorganizować dzień poświęcony zagadnieniu przemocy szkolnej;
- zapewnić większą kontrolę ze strony opiekunów w czasie przerw między lekcjami;
- zaproponować uczniom ciekawe zajęcia pozalekcyjne;
- uruchomić skrzynkę kontaktową;
- zwołać ogólne zebranie rodziców;
- doskonalić nauczycieli (grupy rozwojowe, samokształceniowe);
- poprawić współpracę dom - szkoła

SPOSOBY LIKWIDOWANIA PROBLEMU CD.:

Na poziomie klasy istotne wydaje się:

- wprowadzenie regulaminu klasowego, zawierającego normy postępowania zapobiegające zachowaniom agresywnym i przemocowym;
- godzina wychowawcza poświęcona problemowi agresji;
- nauka poprzez współpracę uczniów w grupach dobranych przez nauczycieli;
- wspólne zajęcia wzmacniające więzi pomiędzy uczniami;
- indywidualne rozmowy, zebrania rodziców.

SPOSOBY LIKWIDOWANIA PROBLEMU CD.:

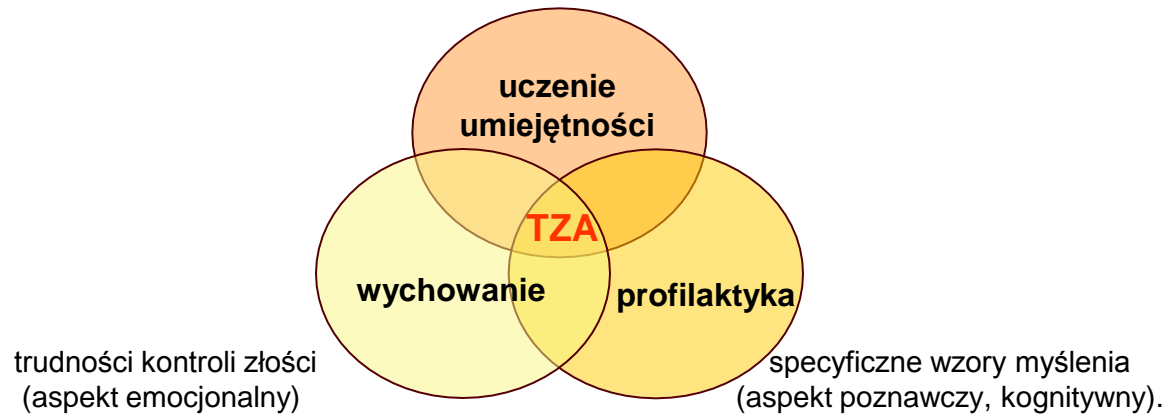
Na poziomie jednostki należy:

- stosować bezpośrednio formy kontaktu z ofiarami i sprawcami;
- rozmowy z rodzicami dzieci, których problem w szczególności dotyczy, ewentualnie także w obecności dzieci;
- wykorzystanie kreatywności (nauczyciela i rodziców) w pomaganiu ofiarom, oraz ich prześladowcom;
- pomoc ze strony „neutralnych” uczniów;
- pomoc i wsparcie dla rodziców ze strony szkoły;
- fachowa pomoc psychologa (psychoterapeuty) dla rodziców i uczniów;
- zmiana klasy lub szkoły (jako ostateczność)

AGGRESSION REPLACEMENT TRAINING (ART)

deficyty umiejętności społecznych (aspekt behawioralny),

"Powiedz mi, a zapomnę,
pokaż mi, a zapamiętam,
pozwól mi zrobić,
a zrozumieję".

CELE TRENINGU ZASTĘPOWANIA AGRESJI

Przez pryzmat edukacji na Trening Zastępowania Agresji (TZA) można patrzeć jako na:

metodę kształtowania umiejętności, tak jak to ujmują podstawy programowe. W szczególności wymienimy tu umiejętności skutecznego porozumiewania się w różnych sytuacjach, efektywnego współdziałania w zespole i pracy w grupie, rozwiązywania konfliktów i problemów, umiejętności interpersonalne, umiejętności życiowe, life skills)trening umiejętności prospołecznych) zestaw metod wspomagających wychowanie, poprzez wspieranie rozwoju osobowego uczniów w wymiarze społecznym i moralnym, rozwijanie odpowiedzialności, przygotowanie do rozpoznawania wartości moralnych, dokonywania wyborów i hierarchizacji wartości. Komponentem TZA jest tu trening wnioskowania moralnego, metoda znajdująca pełne zastosowanie w programie wychowawczym szkoły, na lekcjach wychowawczych, lekcjach etyki, itp. program profilaktyczny, profilaktyki drugorzędowej, nakierowany na uczniów trudnych, nadpobudliwych, sprawiających kłopoty wychowawcze, realizowany w formie ścieżki edukacyjnej lub w postaci odrębnych zajęć grupowych w placówce, szkole lub poza szkołą. Wymaga to kompleksowej realizacji wszystkich trzech modułów programu w małych grupach uczniowskich, z reguły poza zajęciami dydaktycznymi.